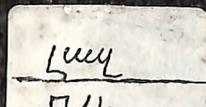

Лазаревскій Институтъ
Восточныхъ Языковъ

МОСКВА

Gray

50

2009

Տր. Քալատիանտ. Мемоіръ Грег-
скаго Григорія изъ Ассамы,
истор. поэма. Варнавапетит.
1897.

Khalatiantz Gr. Memoires des
malheurs Gregoire de Khlatt
(XIV Siècle) poème historique de
l'époque de tamerlan (en Arménie)
Vaharsapad. 1897.

01 JAN 2009

891.99

4-88 88

Լսւյ

714

«ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ ԱՂԷՏԻՑ»

ԳՐԻԳՈՐԻ ԽԼԱԹԵՑԻՈՅ

ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՎԻՊԱՍԱՆՈՒԹԻՒՆ

ՀՐԱՏԱՐԱԿԵՑ

ԳՐ. ԽԱԼԱԹԵԱՆՑ.

Արտատպւած «Արարատ» ամսագրից

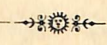

ՀՐԱՄԱՆԱԻ

S. S. ՄԿՐՏՉԻ Ա.

ՎԵՀԱՓԱՌ ԵՒ ՍՐԲԱԶՆԱԳՈՅՆ ԿԱԹՈՒՂԻԿՈՍԻ

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

ՎԵՂԵՐՉԵՊԵՏ

ՏՊԱՐԱՆ ՄԱՅՐ ԱԹՈՌՈՅ ՍՐԲՈՅ ԷԶՄԵԱՆԵԻ

1897

« ՅԻՉԱՏԱԿԱՐԱՆ ԱՂԷՏԻՑ »

ԳՐԻԳՈՐԻ ԽԼԱԹԵՑԻՈՅ.

Պատմական վիպասանություն:

ՆԱԽԱԲԱՆ

Գրիգոր Նաթանյանի «որդի ծերին» կամ ծերենց մականունով, ծաղկել է ԺԴ-րդ դարու վերջերին և ԺԵ-րդի առաջին քառորդում՝ իւր մայրենի Նաթանյան ծննդավայրից ստացած լինելով Նաթանյանի կոչումը: «Մենալ և վարժեալ ի գործ քահանայութեան առ սուրբ ճգնաւորի միոյ Վարդան կոչեցեալ» ասում է Նաթանյան վարժագիրներից մէկը, «ի հռչակաւոր ուխտն ս. Ստեփաննոս Յիպնավանք կոչեցեալ» և «վեց ամ սպասաւորեալ նմա» — գնաց այնուհետեւ Գրիգոր կատարելագոր-

Дозволено цензурою, 24 Юня 1897 г. г. Тифлисъ.

714-2009

18. 411

ծելու իւր ուսումը Սիւնեաց Երնջակ գաւառի Ապրակունեաց վանքը «մեծ վարժապետ» Յոհան Որոտնեցու մօտ՝ ուսումնակից ունենալով իրեն հոմանուն՝ յետոյ մեծահոգի Տաթևացուն, և մնաց այնտեղ ութ տարի. իսկ Յ. Որոտնեցու մահից (1386 թ.) յետոյ նա դարձաւ իւր բնիկ գաւառը՝ «իւր հոգեւոր հարազատ և համշիրակ» զինական Սարգիս վարդապետի մօտ՝ Բաջբերունեաց Արձէշ քաղաքի Սուխարայ վանքը և տասն տարի «բազում աշխատութեամբ՝ զեզերեալ» ստացաւ նորանից աստիճան վարդապետութեան։ Խլաթեցու կեանքից յիշուում է այնուհետեւ, որ նա ճանապարհորդել է վարդապետների և աշակերտների ուղեկցութեամբ դէպի Սուրբ քաղաքը (Երուսաղէմ), ուր կացել է երկու տարի։ Հաւանական է, որ այդ միջոցներին լինի վախճանած Սարգիս վարդապետը (1401—1402 թ.) որին ինչպէս յայտնի է, յաջորդում է Սուխարայ վանքում նորա աշակերտ և Խլաթեցու ընկերակից Վարդան վարդապետը՝ Հոգևոց վանքի ուխտից. իսկ սորա մահից յետոյ, որ հանդիպեց Տոսպայ Սալնապատ վանքում, ուր հեռացած էր սա բարբարոս այլազգիների երեսից, — նոյն Սուխարայ ուխտի առաջնորդութիւնը վարեց կարճ ժամանակ

Խլաթեցին։ Սակայն իւր նախորդի պէս ներդրելով այլազգիների արշաւանքներից և ստիպուած լինելով թողնել Սուխարայ ուխտը, նա հեռացաւ իւր առաջին ուսումնատեղին՝ այն է Բզնունեաց Արձէշ քաղաքի Դաստակ կամ Յիպնոյ անապատի Ստեփաննոս Նախավկայի վանքը։ Այստեղ անցրեց Գրիգոր իւր կեանքի մնացեալ օրերը՝ շարունակ նուիրուած լինելով զրական զբաղմունքների և բարեգործութեան և մեռաւ մարտիրոսական մահով՝ նահատակուելով քրդերից 27-ին մայիսի, 1425 թուին 75 կամ 80 տարեկան հասակում։¹

Այս հաշուով Գր. Խլաթեցին պէտք է ծնուած լինի մերձաւորապէս 1350 թուականին, — իւր

1. Տէս Առաքել (ըստ երեւութին՝ Սիւնեցի, աշակերտ Խլաթեցու) վարդապետի ճառը — «Նահատակութիւն Խլաթեցոյ Գրիգոր Ծերենց վարդապետի» ձեռագիր Յայսմաւուրբից քաղած — «Նօտարք Հայոց» հաւաք. Ղեւոնդ վ. Փերդալէմեան, Վ. Պօլիս, 1888, էջ 75—77։ Նոյն Առաքել Սիւնեցի իւր «Եղբերգութիւն ի մահ նահատակութեան Ծերենց Գրիգոր վարդապետի» չափաբերականում կոչում է իւր ուսուցչին նաեւ Գրիգորիոս Բզնունի։ («Հայերգ», Տէվկանց, Թեֆլիս, 1883, էջ 175—180.) — Տէս Թումա Մեծոքեցի, Պատմ. Լանկթամուրայ, Փարիզ, 1860, էջ 14, 17, 41—43, 85. — Չափեան, Պատմ. Հայոց, Գ. 451—452։

սկզբնական ուսումը և կրօնաւորական կոչումը ստացած Վարդան ճգնաւորի մօտ 6 տարի մնալուց յետոյ՝ մօտաւորապէս մինչև 1375 թ.—կատարելագործած իւր ուսումը Յ. Որոտնեցու մօտ՝ 8 տարուայ ընթացքում, որ ասել է՝ ոչ ուշ քան 1385 թ. (որովհետև յաջորդ թուին վախճանուեց «մեծ վարժապետը»)—և վարդապետական աստիճան ստանալու համար դեգերած լինելով Սարգիս վարդապետի մօտ՝ 10 տարի, այսինքն ոչ ուշ քան 1400 թուականը (որովհետև այդ միջոցներին վախճանուեց Սարգիս վ.): Եթէ Խլաթեցու Երուսաղէմ գնալն ևս ղնենք նորա վարդապետական աստիճանն ստանալուց յետոյ՝ նախ քան վանահայրութիւնը, պէտք է որ այդ ուղեւորութիւնը եղած լինի 1400—1405 թուերի մէջ, որովհետև յաջորդ 1406-ին նա ստանձնեց Սուխարայ ուխտի և կարճ միջոցից Յիպնավանքի առաջնորդութիւնը:

Ժամանակակիցները—Թումա Մեծոբեցի, Առաքել Սիւնեցի և այլք—մեծ գովութեամբ են խօսում Խլաթեցու մասին. «ոչ գոլով նման նմա ողորմած և մարդասէր և սպասաւոր աղքատաց և տնանկաց».—կոչում են նորան «մեծ բաբունապետ, որ ի վերջին աւուրիս քան զառաջինսն գե-

րագոյն երևեցաւ»։ որ «յիսուն և հինգ ամ գիրս գրեաց տիւ և գիշեր անհանգիստ տքնութեամբ»։ որ «կրկին վկայասէր երևեցաւ և զանյայտ պատմութիւնս սրբոց ի լոյս ածէր»։ որ «յոյժ ուսումնասէր գոլով և մարտիրոսաց պատուող՝ մարտիրոսաց պսակայն եհաս» և այլն:

Գր. Խլաթեցու անունով հասել են մեզ այլ և այլ գրուածքներ:² Աւելորդ չենք համարում առաջ բերել դոցա համառօտ ցուցակը՝ օգտուելով մեր ձեռքի տակ եղած աղբիւրներից: Հարկաւ, ցանկալի էր ստուգել այս ցուցակը Խլաթեցու հնագոյն և ընտիր գրչագիրների հիմամբ և դորանով աւելի ճիշտ որոշել մեր հեղինակի գրականական գործունէութեան ծաւալը, որ պէտք է խոստովանել, սակաւ ծանօթ է և բնաւ չէ ուսումնասիրուած:

1. Նախ յիշելու է նորա Տաղերը, որոնց տունների կամ տողերի սկզբնատառերը սովորաբար հեղինակի անունն են կազմում: Դնում ենք այստեղ մի քանի Տաղերի վերնագրերը՝ հետեւելով Հ.

2. Հմմտ. մանաւանդ Հ. Յ. Տաշեակի «Ցուցակ Հայ. ձեռ. Մատ. Մխիթ. ի Վիեննա», 1895—96, էջ 543 և Ցանկը՝ էջ 1074:

Տաշեանի «Յուցակին».—Դանգատ ունիմ, Յարու-
թեան, Դովութիւն Սաղմոսի, Դիւտ գօտւոյն Աս-
տուածածնի:—Վենետիկեան ս. Ղազարի մի գրչա-
գիր ամփոփում է իւր մէջ 23 աղերսական Տա-
ղեր: Թէեւ ի նկատի ունենալու է միշտ, որ գրչա-
գիրներում շփոթուում են յաճախ համանուն հե-
ղինակների մանաւանդ մանր գրուածքները՝ մէկի
երկը միւսին վերագրելով:

2. «Ողջ մեռելի» որ մի քանի գրչագիր Գէորգ
Երզնկացուն են վերագրում:

3. «Խրատական ըաներս լաւ եւ ընտիր»—
Աւրհեստ է Հայրն Լուսոյ, Որ ստեղծ ըզմեզ ի
հոգոյ, Շնորհաց մեզ միտք հանձարոյ, Առնել
զկամս իւրոյ . . . և այլն, տունք Ա—Բ:

4. Գանձեր, որոնց տողերի սկզբնատառերը
նոյնպէս հեղինակի անունն են կազմում: Դնում
ենք այստեղ մի քանի դանձերի վերնագրերը՝ հե-
տեւելով Հ. Տաշեանի «Յուցակին». — Թլփատու-
թեան, Կիրակոսի, Վահանայ Դովթնեցոյ, Տեառ-
նընդառաջին, Առաջաւորաց, Ատովմեանց, Թէոդո-
րոսի, Բ. Կիր. Աղուհացից, Կիւրղի, Յովհ. Երու-
սաղէմացոյ, Ղազարու, Նոր Կիր., Ներսիսի Մե-
ծի, Փոխման Աստուածածնի, Վարազայ Խաչի,
ՀԲ. Առաքելոց, Յովակիմայ և Աննայի, ս. Նիկո-

ղայոսի, Թադէոսի և Բարդուղիմէոսի, Իգնատիոսի
Աստուածազգեցի, Որդւոց որոտման, Սուքիասանց,
Աւագ Բշ. և Գշ., Գ. Կիր. Աղուհացից, գլխատ-
ման Յովհաննու, Տապանակի, Գանձ Կիրակամոսի,
Գիշերապաշտման:—Սոցա վերայ աւելացնելու է
«Արարատի» 1895 թ. ապրիլ համարում Ն. Բա-
րամեանցի հրատարակած 16 տող դանձը: Տե՛ս
տպագիր Գանձարանք: Հմմտ. նաև Ս. Կանայեանցի
կազմած Յուցակ հայ. ձեռ. Ներսիս. հոգ. զպրա-
նոցի (Թիֆլիս, 1893, էջ 11—16) հետաքրքրա-
կան Գանձարանը՝ 1505 թուին գրուած: Սակայն
աւելի լիակատար է վերոյիշեալ Վենետիկեան գըր-
չագիրը, որի մէջ կան պահուած Խլաթեցու 41
դանձերը:

5. Գանձ ձեռնադրութեան (տպ. Գիրք Չեռն.
Կ. Պոլիս, 1752.):

6. «Վասն Մովսիսի Դրոցն»—Մեկնութիւն
Արարածոց—որ բաւական ընդարձակ ճառ է՝ հե-
տեւողութեամբ Բարսղի Վեցօրէից, Արիստոտելի,
Ականց գրոց և Վարդանայ Մեկնութեան գրուած
և հետաքրքրական լեզուի կողմից:

7. «Վասն Յեսուայ» (հատուած):

8. «Խրատ ժամատեղաց ըստ արեւելեան սահ-
մանաց և սկսուածոց և ասութեան աղաւթիցն»

գոր խնդրեալ ս. վարդապետն Յակոբ Ղրիմեցին ի մեծ բաբունւոյն Գրիգորէ Խլաթեցոյ»:

9. Ծառ ի ծնունդ ս. Աստուածածնի: 3

10. Ներքող տարեւորական տեղեաց:

11. «Դատաստան կամ որոշումն վասն խնդրոյ իրիք պսակի՝ այն է թուղթն նորա (Խլաթեցոյ) առ ոմն»: (Ձեռ. Յուդակ Վենետի. ս. Ղազարի գրչագ.):

12. «Թուղթը» Խլաթեցոյ: (Անդ.):

13. Մանաւանդ արժանի է ուշադրութեան Խլաթեցու խմբագրած «Յայսմաւուրըը» իւր ժամանակ նահատակուած վկաների պատմութիւններով հանդերձ. «զգիրս սրբոց մարտիրոսաց և վկայիցն» ասում է Մեծօփեցին մեր հեղինակի մասին, որ կոչի Յայսմաւուրը, շարադրեալ ի սրբոց հնոց և նորոց վարդապետացն՝ ի լոյս էած»: Այս նոյն երկն է, որ ինչ ինչ յետսամուտ յաւելուածներով տըպագրուեց երկու անգամ Կ. Պօլիս (1706 և 1730 թթ.) և մինչև այժմ ևս գործ է ածուում

3. Այս ձառի, յաջորդ ներքողի, որպէս եւ Խլաթեցու Տաղերն ու Քանթերն ամբողջող վերը յիշած Վենետիկեան լիակատար գրչագրի մասին հաղորդել է ինձ տիրայօժար Արժ. հ. Յակոբոս Տաշեանը, որին յայտնում եմ այսու իմ ջերմ շնորհակալութիւնս:

շատ տեղ Հայ եկեղեցիներում, ուր դեռ մուտ չէ գործել Պօլսի վերջին (1834)՝ աւելի կատարեալ հրատարակութիւնը՝ յայտնի Տէր Խարայէի խմբագրած օրինակից:

14. Խլաթեցու վերոյիշեալ երկրասիրութիւնների վերայ աւելացնելու է և՛ մինչև այժմ մի քանի կարճ հատուածներով միայն ծանօթ՝ ներկայ «Յիշատակարան Աղէտից»⁴ որ գուցէ Չամչեանի (Գ. 451) յիշած «Պատմութիւն վկայից նահատակեց ի ժամանակս իւր» գրուածքը լինի: Սա

4. Այս գրուածքից բոլորովին տարբեր է Գրիգորի (հաւանականօրէն՝ Խլաթեցու) մի Տաղը. «Յկայք ողբասցուք,—Եղբարք գշարութիւն—Ազգի նետողաց»... եւ այլն. (Տէս Յուդակ հայ. ձեռագ. Ներսիս. Հոգ. Դպրանոցի, էջ 15) որպէս եւ «Ճուաբաղի» 1861 թ. օգոստ.—սեպտեմբ. համարում Գրիգոր Երիցու նոյնպէս «Յիշատակարան» կոչուած «Տունըս թուով հարիւր եւ քսան», բայց աւելի ճիշտ 256 տող՝ աւելի կրօնական, քան պատմական ոտանաւորը՝ 1335 թ. գրուած, որ ասել է՝ թէ ոչ մի կերպ Խլաթեցու գործը չէ կարող լինել:—Մեր «Յիշատակարանից» մի քանի համառօտ հատուածներ կան բերած միջամէջ վերը յիշած Ղեւոնդ վ. Փերդալէմեանի «Նօտարք Հայոց» գրուածքում—էջ 5, 36 եւ 47՝ ընդամէնը 33 տող եւ Հ. Ղեւոնդ Ալիշանի «Այրարատում»—էջ 323—325՝ ընդամէնը 77 տող:

460 տողից բաղկացած մի չափաբան պատմութիւն է, որ մենք Պատմական վիպասանութիւնն անուանեցինք և որը ամփոփում է իւր մէջ Լանկթամուրի և այլ բռնակալների օրով՝ 1386—1422 թուերին Հայաստան տեղի ունեցած զարհուրելի կոտորածների և տառապանքների տխուր անցքերը՝ ժամանակակից երբեմն նաև ականատես մատենագրի ճշմարտագատում և սրտաշարժ նկարագրութեամբ։

Զը նայած իւր չափաբերական ձևին և բանաստեղծական պարագաներին՝ այս երկը պատմական մեծ արժէք ունի ի միջի այլոց և այն պատճառով, որ նա նոյն ժամանակի պատմագիր Թումա Մեծփեցուց աւելի վաղ է գրուած և տեղ տեղ գեղեցիկ կերպով ստուգում ու լրացնում է սորան։

Մեր վիպասանութիւնը պահպանուել է Արդուին քաղաքի Լուսաւորչայ Հայոց եկեղեցում գտնուած բոլորագիր գրչագիր ձայնքաղ Դանձարանի մէջ՝ յիշատակարանի վերջը, որից իմացուում է, որ գրչագիրը գրուած է Վան քաղաքում՝ Հայոց ԶԺԱ = 1462 թուին — ուրեմն Խլաթեցու մահից 37 տարի յետոյ։ Ես ընդօրինակել եմ տուել այս գրուածքը յիշատակի արժանի հանգուցեալ Դրիֆորիս Արքեպիսկոպոս Աղուանեանցի 1886 թ. ինձ ուղարկած «Տոմար արձանագրութեան» մի տետ-

րակից, որ արտագրուած էր Կարսի առաջնորդարանի քարտուղար պ. Խ. Դարբինեանի ձեռքով։⁵

Լոյս ընծայելով այս վիպասանական երկը՝ մենք ի նկատի ունինք ոչ այնչափ նորա բանաստեղծական և գեղարուեստական կատարելութիւնները, որովհետև նա արդարև միջակ գրուածք է՝ միջակ ոճով յօրինուած, — որչափ նորա պատմական բովանդակութիւնը և մանաւանդ նորա ընդհանուր տրամադրութիւնը և ոգին, որ այնպէս ժամանակակից են և զուգադէպ մեր ներկայ անմխիթար վիճակին . . . :

«Յիշատակարանն Աղէտից» հրատարակում ենք ամբողջութեամբ և անփոփոխ՝ բոլորովին համաձայն մեր գրչագիր օրինակին, բնագրի միայն այլազգի բառերը նոտրագրով նշանակելով և նորա տողերի թիւը որոշելու համար արաբական թուա-

5. Այդ տետրակը իւր ժամանակին ապահովութեամբ վերադարձրել եմ ես Գրեգորիս արքեպիսկոպոսին. իսկ իւր սեպհական ձեռագիր աշխատութիւնը՝ «Ստորագրութիւն Կարսի շրջակայ գեղորէից եւ վանորէից 1878»-ը ինքը հանգուցեալ սրբադանը յանձնել էր ինձ տպագրելու ըստ իմ հայեցողութեան, լոյս կը տեսնի շուտով Բարսեղոյն հաստատուած Մ. Էմինի Ազգագրական ժողովածուի մէջ։

ԺԴ

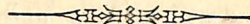
նըշանները դնելով լուսանցքում: Բացատրութեան
կարօտ մի քանի կէտերի մասին աւելորդ չը հա-
մարեցինք անհրաժեշտ ծանօթութիւններ տեղաւո-
րել բնագրի ներքեւ:

ԳՐ. ԽԱԼԱԹԵԱՆՅ:

27 Փետրուարի, 1897 թ.

Մոսկուս,

Հազարեան ծեմարան:

«ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ ԱՂԷՏԻՑ

Ի ԺԱՄԱՆԱԿԻ ՄԵՐՈՒՄ,

ԶՈՐ ԱՍԱՑԵԱԼ Է

ԳՐԻԳՈՐԻ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ,

ՈՐ ՄԱԿԱՆՈՒՆ ԾԵՐԵՆՅ ԿՈԶԻ ԽԼԱԹԵՅԻ ».

- 1 **Ի** յութ հարիւր Հայոց թուական
Ընդորս և հինգ եօթն յաւելան (1386 թ.),
Յունուարի մին պահք Յայտնութեան
Հոյս արեւուն խաւարեցան:
- 5 Մեծ վարդապետն անուն Յոհան,
Որ և Կախիկ անուն ծնընդեան,
Յետ վեց աւուրն խաւարման

7. Թովմա Մեծոփեցիւն (էջ 15) անորոշ է աւանդում
խաւարման մասին. «Եւ ի սոյն աւուրս հանգեալ է
Քրիստոս (Յոհան վ.) եւ խաւարումն եղեւ աշխարհիս
Հայոց»:

- Փոխի առ Տէրն իւր անժամական:
 Ի սոյն աւուրս դառնութեան
 10 Ճրագալուցի աւր Յայտնութեան
 Մեծ պատուհաս ի Շահաստան
 Բարբարոսաց ազգէն հասան:
 Արքայն Հոնաց Թուխթամիշ խան
 Զաւրս առաքեաց ի Պարսկաստան,
 15 Որ եկն արար առ և Թախտան
 Մինչև յերկիրն Հայաստան,
 Հինգն Յունուարի Թափրէզ մրտան,
 Ի քսան և ինն ի Նախչըլան,
 Անտի գնացին դէպի Մուղան,
 20 Դարձան յաշխարհն իւրեանց բնական.
 Զառ և զաւար ընդ ինքեանս տարան,
 Մըաին յաշխարհըն Հոնական:

8. Չառլեան (Գ. 450) Յոհան Կախիկի կամ Որոտ-
 նեցու մահը գնում է 1388 թ., Ալիշան («Սխաական»,
 220) 1385 կամ 1386 թ.:—«Անժամական»—այսպէս մեր
 օր. Փիղալեմեանի օր. («Նօտարք», էջ 36) ունի... առ-
 տէրն իւր անձակակ:

15. Թախսան Պարսկ. բառ=աւարաւորութիւն:

17—18. Ժամանակագրական այս մանր որոշում-
 ները չէ յիշում Թ. Մեծ. (էջ 14):

- Անթիւ վնասէ՞ր գործեցան.
 Ի դալ նոցա մինչև դարձան
 25 Բազմաց արիւնք յերկիր հեղան,
 Եւ շատք ի ձիւնն մրսեցան,
 Բազումք յահէ նոցին փախեան
 Եւ [ի] նըղմուհս սատակեցան.
 Մարք ըղտղայոց գութ մոռացան,
 30 Ժնաւղք մանկանց դահիճ եղան.
 Շատք ի սրոյ նոցին մեռան
 Եւ այլ բազումք չարչարեցան
 Ընտ ընտ այս գործըս չարին
 Եւ ըն՞ կորուստ Հայաստանին
 35 Եհաս միւս այլ հարուած կրկին
 Եւ դառնագոյն քան զառաջին:
 Մինչդեռ ի նոյն էաք սրգին,
 Եկեալ եհաս մեզ ձայն դուժին,
 Թէ շարժեցաւ տուն խորագմին,

23. Այս տողը մէջ թուում է թէ մի վանկ պա-
 կաս է. արդեօք սպասելու չէ՞ր—«Անթիւ վնաս էր որ
 գործեցան»:

28. Մեր օրինակում «Եւ նըղմուհս», որ մենք
 ուղղեցինք «Եւ ի նըղմուհս»—համաձայն քերականու-
 թեան եւ վանկերի չափին:—33. «Ընտ ընտ»—այսպէս
 մեր օր. արդեօք՝ ընտնուս եւ կամ թերեւ՝ Եւ ընտ...:

- 40 Առհասարակ ցեղ թաթարին,
Ժառանգաւորք Սըմըրդընդին,
Աւտար որդիքն Աբրահամին—
Միահաղոյն յաշխարհս մըտին,
Յաթոռս Ատըրպատականին,
- 45 Առին աւար և գերեցին
Ջազգս Պարսից և Հայ զարմին:
Տապալեցին, յատակեցին,
Անխայաբար խոցոտեցին,
Ջարըս սրոյ ճարակ տուին
- 50 Եւ ըզկանայսն գերեցին.
Ջոմանց գլուխսըն քերթէին,
Հանդերձ հերաւքն խըլէին,
Ջայլոց զոռնչսն արգելուին
Եւ հեղձամահըս խեղդէին.
- 55 Որպէս զոչխարըս մորթէին,
Փոկս ի թիկանցն հանէին.
Ջկէսըս հըրով խորովէին
Եւ ճենճերովքն ցնծային.
Շատք զԲրիստոս ուրանային,
- 60 Եւ ըզՄահմետ դաւանէին,
Եւ ընք գաւառ Այրարաւին
Մըտին յաշխարհըն յԱզանին.
Ջարքայանիստ քաղաքն առին,

- Որում Տըփիսիսըն կոչէին.
- 65 Ջարքայն Բագրատ ըզՎրացին
Ի հաւատոցն ուրացուցին:
Անտի անդրէն դարձ արարին
Եւ ի Մուղան ձմեռեցին:
Ապա յաւուրս դարնանային
- 70 Դարձ ի Սիւնիս Մեծն արարին,
ԸզՈրոտայն դղեակն առին,
Մինչև ի Կարս արշաւեցին,
Ջերկիրըս ամէն չաւլ արարին
Ի յանցանելն երթեկէին,
- 75 Ջի յետ դարձան և կրկնեցին
Երրորդ անգամ չորրորդեցին,
Որոյ անուն գլխաւորին
Էր Լանկ թամուր չարեաց գընդին:
Այս էր ի թիւ ութհարիւրին
- 80 Եւ երեսուն և վեց ամին. (1837 թ.)
Ջամուր տեղան յաւար առին
Եւ շատ ոճիրըս գործեցին.
Յորոց և մի էր և Բըջնին,
Որ էր աթոռ երկուց պետին.
- 85 Ջոր առին և քանդեցին

Զեպիսկոպոսն սպաննեցին,
Այլ և զՀասանըն ծարեցին
Երեք որդւո՛վքըն սպաննեցին.
Զի ըղնոցին ամուրն առին
90 Եւ չորս հարիւր անդէն սպանին,
Եւ յԵրեան մեծ աւանին
Այս հինգհարիւր կոտորեցին:
Զունիմ ասել քան զոր կրեցին
Քրիստոնէից ազգ Հայ զարմին:
95 Դողան ոսկերքս և սաւառնին.
Լոյս իմ քաղի սիրտըս ճըմլին,
Քանզի աչաւք իմ տեսանին
Ողորմագին հարուած սոցին:
Իշխանք բազումք ի տանց ելին
400 Եւ ի յընչից պարապեցին,
Յերիւարացըն զըրկեցին
Եւ հետիոտըս տանէին:

86. ԲՃնոյ եպիսկոպոսը՝ ըստ Մեծոփեցու (էջ 19), էր Վանականը (Չաւլ. Գ. 422 ունի՝ Տէր Վանակ):

87. Հասան իշխանին չէ յիշու՛մ Թ. Մեծոփեցին:

91. «Երեւան մեծ աւանն» եւս չկայ Մեծոփեցու մօտ:

95. «Սաւառնին» — այսպէս մեր օր. արդեօք՝ աստ-
որոնն եւ կամ՝ սարսափին:

Տըզայքն ի մէջ ճանապարհին
Յոչ ի կարել զնալ՝ մեռանին,
405 Եւ կրաւաւորք վանականին
Մոլորելով՝ յարկ ոչ զըտին.
Որք ի կանայս ոչ նայէին՝
Հարկիւ ի մէջ նոցա մտին:
Կարաւո հացի մերկ շրջէին,
410 Եւ բոկ ոտամբք հետեւէին:
Պատիւ չը կայր պատուականին,
Եւ ոչ նըշան ունեւորին:
Զը կայր ոչ հաց հացաբաշխին,
Եւ ոչ զինի զինարբուին:
415 Զը կայր ոչ ձի ձիաւորին,
Եւ ոչ տըրեխ հեռակին:
Աւտարք յաւտարըս շրջէին
Եւ կերակուրս մուրանային:
Տիկնայք որ ճոխ տունս ունէին
420 Եւ մետաքսաւք պերճանային, —
Հացակարուտս երեւին,
Ժածկոյթ անձանցըն խնդրէին.
Իշխանք, որ պետք անուանէին
Եւ արծաթով յըղփանային,
425 Աղքատացեալք լինէին
Եւ կերակրոց կարաւտէին:

- Եւ որք բազմաց հացըս տային՝
 Մին պատառոյ ակն ունէին.
 Թէպէտեւ յոյժ ամաչէին,
 430 Այլ ի կարեացըն լրբէին.
 Թէեւ մոռալ պատկառէին,
 Այլ ի սովոյն յանդգնէին:
 Ժիւրեալք ի ցաւս ախտանային
 Անն անոր և աստ մեռանէին.
 435 Մանկունքն ի մարսըն նայէին,
 Միթէ կենաց հընարս առնէին:
 Մարքն ի գլծոյն խորովէին,
 Արագ ըզկեանս վճարէին:
 Հարքն ի գորով աղայոց լային,
 440 Աղիողորմն վայէին
 Ի տեսանելն զոր սընուցին
 Դառըն կարեաւքն ցաւագին.
 Ի մեռանել մանկանց նոցին
 Ինքեանք հոգիքն քաղէին:
 445 Կիսոց չը կայր ոք որ լային,
 Ի՛նչ գերեզմանս ճանաչէին.
 Եւ այսպիսի ողորմագին
 Այս տեսողացն երեւին:
 Այս ոչ միայն քրիստոնէից,
 450 Այլ ի Տաճիկ ազգաց բնաւին

- Զի հասարակ էր նեղութիւն
 Պարսից ազգին, Հայ և Թուրքին:
 Եւ այս ամէն յայնկոյս գետին,
 Որ յԵրասխայ անուն կոչի[ւ].
 455 Իսկ յանցանելն յայսկոյս գետին,
 Եւ յարշաւելն ըզհետ Թուրքին
 Մինչև յԱմթայ ջուրն հասին,
 Բազում ոճիրըս գործեցին:
 Անտի դարձան ի Հայք ելին
 460 Եւ ի վերայ Վանայ եկին:
 Պատեցին, պաշարեցին
 Զամուր դղիակն յաւար առին,
 ԶՀայ և զՏաճիկսըն կապեցին
 Եւ ի քարանցն հոսեցին.
 465 Այնքան հարին, սատակեցին,
 Մինչ մըսադէզ անդ արարին:
 Այլ և զամուրն Երնջակին
 Թողում ասել զանցս նորին,
 Որ ի յաւուրց Աւագ Զատկին

167—172. Երնջակի պաշարման ժամանակին վերաբերեալ մանրամասնութիւնները պակասում են Թ. Մեծոփեցու մօտ (էջ 17). Իսկ Չամչեանի պատմածը (Գ. 421) հակառակ է Խլաթեցու հաղորդածին:

- 470 Մինչև ի տաւն Սըրբոյ խաչին
Ժանր զաւրաք պաշարեցին.
Բայց վրնասել ոչ կարացին:
Ապա յետոյ դարձ արարին
Յաշխարհն իւրեանց ուստի եկին:
475 Դարձեալ կրկին ի դուրս եկին
Ի քառասուն է՝ երկու ամին
Ի Բաբելոն արշաւեցին
Ի՛ ի Միջագետս կոխեցին,
ՉՈւրհա քաղաքըն պանծալին
480 Եւ ըզմիթ երևելին,
ՉՄերտին ամուր և զՍըսերին—
Չորս բնաջինջ գերեցուցին:
Եւ զայլ բազում քաղաքանին,
Չորս քանդեցին, աւերեցին:
485 Անտի դարձան յաշխարհս վերին
Մինչև յԱւնիկ արշաւեցին,
Չոր և ջանիւ մեծաւ առին,

176. Այսինքն Հայոց 842. թուին=1393. թ. ՄԷ-
ծովեցին (էջ 44) 844=1395 թուականին է գնում
Լանկ Թամուրի երկրորդ արշաւանքը:

181. Նքսերին=Մծբին:

184. Փրդարիւմ. օր.—«Չորս քանդեցին և գերե-
ցին»:

- Եւ զՄսրըն գերեցին:
Անտի դարձեալ յետ գնացին
490 Եւ զաւրս թողին յԵրնջակին.
Տասնուհինգ ամ խրսարեցին
Զբերդն Երնջակ՝ ապա առին:
Չթողում ասել զգործ անարին
Չվատթարհանդէս Վրաց արքային,
495 Որ եկն արար վատ յաղթութիւն
Չզաւրսն փախոյց ըզՉաղաթին,
Որ պաշարեալ խրսարէին
Չամուր դղեակն Երնջակին:
Անտի եհան զՍանի որդին
200 ՉՍուլքան Տախիրն յԵրնջակին.
Տարաւ առ իւր և զաւրացոյց

191. Երնջակի պաշարողն էր Լանկ Թամուրի որդի
Մերան Հահ Չաղաթան (թ. ՄԷԺ, էջ 71), փոխանակ
«տասնուհինգ ամ», որ չէ յիշում Մեծօրեցին, Ալի-
շանի («Սիսական», 364)՝ ըստ իս՝ աւելի ուղիղ «ընդ
երկար ամիսս» է գնում:—Խրսարել=պաշարել:

200. Երնջակի թիր կամ Դաներ և կամ Տանիր
(Տախիր կամ Տայիր) Սուլթանը Բաղդատու թագաւոր
Ահմէտ կամ Ահմատ խանի որդին էր, իսկ Ահմատ—
Այշեխուր Սուլթանի կամ Շէխ Վէյիս խանի որդին:
(Չառ. Գ. 357, Այիշան, «Սիսական», Անդ.):

201. «առ իւր» այն է՝ ի Տախիր:

- Եւ ետ տանել Ահմատ խանին:
 Եւ ի գնալ չար զաւակին՝
 Ապստամբեաց ընդդէմ խանին
 203 Սուլթան Ահմատ թագաւորին,
 Որ էր որդի խանոյիսին.
 Ոչ աջողեալ այն անբախտին
 Սուլթան Տահիր որդւոյ խանին.
 Զի հայրանենք եղեալ չարին
 240 Հետքն տարաւ ի Բաղդադին:
 Իսկ ի լըսել Լանկ թամուրին,
 Զոր ինչ արար արքայն Վրացին,
 Ի բարկութիւն շարժեալ կրկին
 Հանգէս արար իւր հեծելին:
 245 Այլ բազմութեամբ քան զառաջինն
 Ի դուրս եկեալ թամուր բէկին
 Յամուրսն եմուտ Վրաց տանին,
 Արար գերի զամենեւին:
 Անտի գնաց մինչ ի Զըմիւռին
 220 Բաղաք Լիկեայ ծովեզերին,
 Զչարսն կոխեալ զիլդրումին՝

206. Այսինքն՝ իսկ Վեյիսին, որ վերոյիշեալ Շէն
 Վէյիս խանն է:

221. Նոյնն է, որին Թ. Մեծօփեցին (էջ 65)
 «Խոնդրեար Իլտրումի» (կայծակ) է կոչում, այն է՝
 Օսմանցոց Սուլթան Բայազետը:

- Զհաւր յաղթող մեծ սուլթանին
 ԶԼարայ թաթարս այլ ընդ նմին
 Գերի տարաւ զամենեւին:
 225 Որոց ոչ էր թիւ համարին
 Կոտորելոյ զորս գերեցին
 Ի տուն Գամրաց Կապադովկին,
 Որ Մէջերկրեայ Հռոմք ասին:
 Ոհ, զայն ղազայն զոր արարին
 250 Արանց, Կանանց և ընդ մանկտին,
 Զարսն թողեալ մինչ կենդանին,
 Հողով, ջրովքն հեղձուցին:
 Իսկ ըզմատաղ տղայ մանկտին
 Զայն կալոտիս ձիոյն արկին:
 255 Իսկ յիջանել Միր թամուրին
 Ի շահաստան Դամասկոսին՝
 Ժով ու յամաք սասանեցին
 Վասըն լըրոյ չար համբաւին.
 Զորս սըրոյ ճարակ տային,
 240 Եւ զորս բոցով հրոյ այրէին:
 Եւ ըզգլուխսն զոր կըտրէին,
 Զայնս մընեռայս յաւրինէին:

242. մընեռայս՝ որ է միևնույն=աշտարակ:

- Եւ յայսպիսի չար համբաւին
Աշխարհ ամեն սասանեցին:
245 Զայս արարեալ Միր Թամուրին
Դարձաւ յաթող Սըմբրդընդին.
Եւ անդ եհաս աւր վախճանին,
Սատակեցաւ յիւր աթողին:
Իսկ Միրան Շայ որդի նորին
250 Եկեալ ե թախթն Թաւրիզին,
Որոյ ընդէմ կացեալ նորին
Ղարա Ուսուֆ քախաղուոն
Էհար զգարան Զաղաթին
Եւ առ զգուի Միրան Շային.
255 Թաղաւորեաց ի նոյն թախթին
Թաւրէժ քաղաք շահաստանին:
Արար բազում խաղաղութիւն

252. Ղարա Ուսուֆ որ և Միր Ուսուֆ և Ուսուֆ
բէկ՝ Սասնոյ իշխեցող Մարաց ամիրան էր, որին Թ.
Մեծոփեցին լոկ Յուսուֆ է անուանում: Բախաղուռ
կամ Բահաղուռ թաթար. բառ է և նշանակում է քաջ
կամ դիւցազն:

254. Այիշանի օր («Այրարատ», 323) ունի՝ «էառ
զգլուին...»:

256. Այիշանի օր. ունի այս տողը նախընթացեց
առաջ:

- Եւ յաջողումն մարդկային.
Էրէմնութիւն և էփնութիւն,
260 Ամենեին անգողութիւն,
Իսկ յաճախել մեղաց ախարն
Մարդկան ազգիս քրիստոնէին,
Եղև գնալ խան Ուսուֆին
ՅԱխըլճընէ քաղաք Վրացին,
265 Արար զազայ և գերութիւն
Անթիւ ֆնաս և չարութիւն:
Այս էր ի թիւ ութ հարիւրին,
Այլ և վաթսուն և հինգ ամին (1416 թ.):
270 Իսկ զգերիսըն զոր առին
Յաւտար երկիր վրտարեցին.
Բաղդատ է՝ ի Մըսըր հասուցին
Ի՝ ի յորասան Պարսկաց տանին:
Ոչ մին հաղար կամ հինգ վեցին,
Այլ քան ըզբիւրըն էր աւելին
275 Նոյն սպաննելոցն էր բազմութիւն
Եւ անհամար որ ոչ թըւին:
Իսկ ի յամի ութ հարիւրին
Ի՝ եւթանասուն թըւականին (1421)
Ղարայ Ուսուֆ տէրըն թախթին

259. «էրէմնութիւն» — այսպիս մեր օր.

- 280 Սատակեցաւ ըստ արժանին,
 Խաղք, խայտառակ որպէս տեսին,
 Անկեալ յերկիր մարմին պղծին,
 Զի շփոթեցաւ զաւրքն չարին
 Եւ յիրերաց փախուստ առին:
- 285 Ուռեալ նեխաւ գէշ գարշելին,
 Ագռաւք հանին զաչեր նորին:
 Իսկ յետ երից աւուրց եկին,
 Բարձին զգէշն և թաղեցին:
 Իսկ զաւրք չարին Միր Ուսուցին
- 290 Ընդ որ գնացին՝ աւերեցին.
 Զար, անզգամ մարդիկ էին,
 Եւ անասախ ազգ թուրքմանին.
 Ընդ մեռանել Ուսուց բէկին
 Զաւրք Զաղաթին եկին հասին.
- 295 Որոց գըլուխ և առաջին
 Էր Շախ Ռուհ անուն նորին:
 Էր նա որդի Միր Թամուրին
 Կըրսեր եղբայր Միրան Շային.
 Զաւրքն բազում քան զթամուրին,

286. Այիշակի օր. «գաղիւ նորին», որ ազաւաղ ըն-
 թերցուած է:

292. Անասախ թաթար. բառ=անկրաւ: Այիշակի
 օր. «անառակ աղք», որ անյաջող սրբազրութիւն է:

- 500 Այլ աւելի քան զնոսին:
 Հինգ բիւր՝ որ է յիսուն հազար,
 Էր սորա զաւրքն ընդ նոյն համար.
 Զի երեսուն էր թամուրին
 Ի՛ այլ աւելի քան ըզնոսին:
- 505 Բայց ոչ ունէր սա չարութիւն,
 Այլ բարեսէր հանդարտութիւն:
 Յորմէ սարսփան ազգ թուրքմանին
 Վասն իւր չարեացըն զոր ունին.
 Զի անողորմ էր Է՛անիրաւ,
- 510 Անմըրաթ Է՛ անշաղաւաթ,
 Անդատաստան և անհաւատ,
 Պիղծ, չարագործ իսկ և տըմարդ,
 Անպատկառ և անամաւթ,
 Մեղաց աման, չարեաց անաւթ:
- 515 Փառք Աստուծոյ զոր ինչ արար
 Ընդ թուրքմանին չարեացն յարմար.
 Զանգի խըրան նախ և փախեան

307. «Սարսփան»—այսպէս մեր օր. թերեւ՝ սար-
 սեակ:

310. Երկու արար. բառեր հայ աւ բացասական-
 նով. դոցանից առաջինը նշանակում է անապօրոյն,
 անգութ, և երկրորդը՝ անսիրտ, անսիրդ:

317. «Խըրան»—այսպէս մեր օր. արգեօք՝ խրսնմն:

714-2009

2316-4

- Եւ յետ դարձան կոտորեցան.
 Ըստ արժանեացն ի ձեռս անկան
 520 Շահրիուխին և մատնեցան:
 Շատք ի սրբոյ նոցա մեռան
 Ի՛ պլքըն փախեան և գերեցան,
 Կողուպտեցան և գերեցան,
 Զիոց կոխան սատակեցան,
 525 Խաղք խոյտառակ թալանեցան,
 Ի սար և՛ ի ձոր փախըստական:
 Ընդ որ փախեան հալածեցան
 Ի՛ ինքեանք միմեանց դահիճ դարձան,
 Անթիւ ըոզակ էր զոր տարան,
 530 Աղէկ ձիան և շատ ուղտան:
 Կին և տըղայքն ի թիւ չանկան
 Զոր գերեցան և կոխեցան:
 Բայց ողորմած և խըղճական
 Ետ սիրտ ունէր Շահրիուհն այն.
 535 Ասախ արար խուքմ՝ և հրաման
 Ոչ կորուսել զամենեսեան,
 Այլ թոյլ ետուր որ ցըրուեցան,
 Ի՛ աւտար երկիր վըտարեցան:

329. «Ըռզակ» = աւար:

335. «Ասախ» կամ իստախ թաթար. բառ. — օրէնք, իրաւունք. — «խուքմ» = սրտուէր:

- Եւ Շահրիուհն այն մեծ սուլթան
 540 Գընաց դարձաւ ի խորասան,
 Գընաց յաթոռն իւր բընական,
 Ի Սամըրղանդ հայրենական,
 Զթախթըն թողեալ ըզշահաստան՝
 Անտէր Թաւրէզ քաղաքըն զայն:
 545 Ապա որդիք Ուսուֆ Բէկին
 Եկեալ թախթին այն տիրեցին.
 Բայց ինքեանք ոչ քարիշեցին,
 Այլ մին զմիւսըն փախուցին:
 Իսկ անիծեալն ամենեւին
 550 Կըրսեր որդի Միր Ուսուֆին՝
 ԸՍպանդիարն անաթ չարին,
 Լիրբ, անզգամ, յիմար հողին,
 Էր փնասակար և աւերող
 Շատ բարելի շէն զաւառնին —
 555 ԶԱրճէշ և զԱրճիկէ աւերեց,
 ԶԲասեն և զԱւնիկըն քակեց,
 ԶԿարնոյ քաղաքըն զԱռզըռում
 Քան զամենայն խիստ աւերեց:
 Իսկ Իսքանդար աւագ որդին

351, Թ. Մեծոփեցին (էջ 79 . . .)՝ փոխանակ «Սպանդիարի», մեշտ Ասպանան է կոչում Ուսուֆի կըրտսեր որդուն:

- 360 Ղարայ Ուսուֆ քահաղուտին—
 Նա ի Թաւրէզ տիրեաց թախթին
 Ի՛նչ ասախ արար շատ բարութիւն:
 Բայց մեզ աւար ած և խաւար
 Եւ չարութիւն դառն և դժբար:
- 365 Խեծել արար շատ բազմութիւն
 Ի՛նչ եկն ի վերայ Խլաթայ բերդին:
 Բերդին փնտսել ոչ կարացին,
 Այլ զքաղաքըն այրեցին.
 Ի յԱղուանք արշաւեցին
- 370 Եւ չար ղազայ անդ արարին.
 Ըզբերդն առին, կոտորեցին.
 Շատ քրիստոնեայք անդէն սպանին,
 Քան զերկերիւրն այլ աւելի,
 Զոր անդ ի սուրըն քարշեցին,
- 375 Թող զորս ի ծովըն խեղդեցան,
 Եւ քարավէժ եղեալ կորեան:
 Ո՛հ, գեղեցիկ կերպ ու սուրբաթ

365. «Խեծել» նոյն է՝ հեծել՝ հեծեալ, հեծեալ
 զօրք: Այլ. օր. «հեծել»:

369. «Աղուանք» բերդը պէտք է եղած լինի
 Խլաթի մօտերը՝ Թերեւս սորա և Ծղակ գիւղի միջև,
 իսկ Աղիովիտ գաւառի Աղայ կամ Աղու գիւղը, որ
 յիշուած է Թ. Մեծոփեցին (էջ 92), կարծեմ որ տար-
 բեր է սորանից:

- Այն մանկտեկացն որ կորուսան.
 Հաւ հարկեւոր տանտիրայք,
 380 Համեստ է՝ աղւոր տանտիրայք,
 Բարձրահասակ է՝ աղէկ տետակ
 Գուն ու կերպով ճոխ կըտըրճակ,
 Այս ամենայն ի սուր անցան,
 Գերեզմանի չարժանացան,
- 385 Կանայք աղայաւքըն գերեցան,
 Քան զհինգ հարիւրն այլ աւելան.
 Զի ի միոյ գեղջէ չէին,
 Այլ ի բազում տեղաց էին,
 Ի հիզանայ է՝ ի Բաղիշոյ,
- 390 Որք հասկաքաղ եկեալ էին.
 Ժըղաք է՝ Աղալ ամենեւին,
 Շատք յՍղիթայ անդէն էին,

389. «Հիզան» որ և Խիզան:

391. Այս գիւղերը մինչև այժմ կեցած են Վա-
 նայ Ծովի ափին՝ Դատվանի և Խլաթի միջև: Հմմ.
 Ն. Սարգսեանի Տեղագր. ի Փոքր և ի Մեծ Հայոս, էջ
 275 և Միրախորեանի Նկարագր. Ուղեւոր. Ա. էջ 85—86:

392. «յՍղիթայ» — այսպէս իմ օրինակում. բայց
 Սղիք կամ Սղիք գիւղ ես չը կարողացայ գտնել Խլաթի
 շրջակայքում: Արդեօք Ս՛ի և Ա՛ի շփոթութիւն չէ՞,
 այստեղ և յԱղիթայ (կամ յԱղիտայ) կարգաւոր չէ՞,
 որպիսի (Աղիտ) գիւղ արդարեւ գոյութիւն ունի Խլաթի

Որք ի սուրն քարշեցան,
 Կանայք որդւո՛վքն գերեցան:
 395 Այս ամենայնի պատճառ է այն
 Շամբլը ըդին ամիրայի,
 Չար սատանին արբանեկի
 Եւ ի նեռին կարապետէ,
 Որ նա արար հպարտութիւն,
 400 Չհնազանդեցաւ ի սքանդարին:
 Շատք որ սպան լ' անթաղ մնացին,
 Ոչ հաց հոգւոյ, ոչ դրամ թողին.
 Եւ որք գերի վարեալ գնացին,
 Յաւտար երկիր վրաարեցին,
 405 Ի յայլազգին խառնակեցան,
 Ըզջարութիւն նոցա ուսան:

մօտերքը և յատկապէս Ծղակի և Աղաղի մօտ: Հմմտ. Միտխորեան, Անդ. «յԱղեթայ» ունի և Ալիշ. օր.: Աւերուերեալ երեք գելզերից Թ. Մեծոփեցին միայն Ծղակն է յելում:

395. Ալիշանի օր. «Այս ամենայն ի պատճառէ Այն Շամբլուն ամիրայէ»:

396. «Շամբլըդին» — այսպէս իմ օրինակում. կարգաւու չէ Շամբլըդին, որ Բաղիշու Շամշատին ամիրան էր: Թ. Մեծ. էջ 83:

401. Ալիշանի օր. «Հաս ոք ըսպան» ...:

402. Ալիշանի օր. ոչ դրամ հողին:

Աւտարացան և յողացան,
 Ըզհայրենիսըն մողացան,
 Պըղծեցան և գարշեցան,
 410 Աղտեղացան և զազրացան,
 Ոչ ի կամաց, այլ յակամայ
 Հանդիպեցան այս դարք նոցա:
 Միթէ Աստուածն քաղցրանայ
 Եւ ազատէ անտի զնոսա:
 415 Որք հանդիպիք այս երգակիս,
 Զիս յիշեցէք ըզեղկելիս —
 Զմրափած Գրիգոր Խլաթացիս,
 Որ սպասաւոր կոչիմ բանիս,
 Եւ սխալանաց շարագրիս —
 420 Անմեղագիր լերուք անձինս,
 Որ գրէի ըզբան ողբիս
 Եւ կըսկըծայր սիրտս ի փորիս.
 Ոչ հանգուրժեալ մըտաց խըղձիս,
 Զոր գըրեցի ես ի քարտիս:
 425 Քանզի ի մէջ էաք չարիս,
 Որ եկն եհաս մեր աշխարհիս,
 Եւս առաւել մերում ազգիս,
 Այս տառապեալ Հայոց տոհմիս՝
 Անուամբ միայն քրիոտոնէիս,
 430 Գործոց դատարկ ամբարըշտիս,

Սուրբ աւրինաց հակառակիս,
 Բարխատեաց չարասիրիս,
 Եմք անաղաւթք հեղդ ի բարիս,
 Անապաշաւ խըղճամբարիս,
 435 Ժող և պղերդ յամեն բարիս,
 Ի՛ անկարեկից յայլոց կարիս,
 Յիշոցնատու ոչինչ բանիս,
 Ի՛ երդըմնազանց ևս ի սնոտիս,
 Բախիլ, յաչաղ յայլոց բարիս
 440 Եւ նախանձոտ առ ընկերիս,
 Զինախընդիր չարաճըճիս
 Եւ բամբասող միշտ ըզբարիս:
 Վասն այսորիկ տաժանեկիս
 Եւ տառապեալ եմք յաշխարհիս,
 445 Մեր խաւարած եկեղեցիս,
 Ազգս ցցուած յամեն տեղիս:
 Բայց գոհութիւն մարդասիրիս,
 Որ ապրեցաք ի յայս վշտիս,
 Զմեզ ոչ թողեալ ի նեղութիւն,
 450 Այլ փոյթ եհան յանդորրութիւն:
 Տուք աւրհնութիւն Հաւրն անեղին,
 Եւ միաճնի Բանի Նորին,

439. բախիլ—նախանձոտ, նախանձ:

Այլ և Հոգւոյն իւր հակցին
 Փառք և պատիւ ի մէջ տացին,
 455 Երրորդութեանն միակին
 Հայր և Որդի և Սուրբ Հոգին,
 Որ ետ ինձ կար արկար անձին
 Եւ զեջն ու զնուն հասոյց ի մին,
 Բամեալ զգանձերս որ ի միջին,
 460 Եջն առաջին և նուն յետին:

458—460. Եթէ այստեղ մի այլ վտարեբան
 իմաստ չը կայ՝ օր. հեղինակի անուան վերաբերմամբ,
 թերևս «Յեշատակարանի» տողերի քանակութիւնն է
 ակնարկում Խլաթեցին Ե (5) և Ն (400) թուանիշ
 տառերով: Նման թուարկութիւն առաջ է բերում մեր
 հեղինակը իւր մի այլ գրութեամբ՝ Սաղմոսի կանոնա-
 գլուխներէ, գուրդաների և տունների թիւը որոշելու
 առթիւ:

«Զիս ի յէջ» հիմնարկեցին,
 «Տարեալ ի հիշ» —արեցին,
 «Ութ խորանաւ զարգարեցին»,
 «Վաթսուն և չորս գունն բաղին ...»:
 (Տես Շ. Տաշեանի «Յուցակը» էջ 644.):

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0177426

